

Matteolo Mattioli (Matheolus Perusinus) i jego mnemotechniczny traktat *De memoria augenda* w kontekście polskim przełomu XV i XVI wieku

Patri avoque ac Professoris Henrici Kowalewicz memoriae

Sztuka pamięci (łac. *ars memorativa*, *ars memoriae*), w podręcznikach retoryki ujmowana od czasów antycznych jako jej czwarta część, obecna jest w kulturze europejskiej w różnych przejawach co najmniej od czasów Symonidesa z Keos (VI wiek p.n.e.). Wzmiankowali o niej m.in. Arystoteles, rzymscy teoretycy sztuki wymowy (anonimowy autor *Rhetorica ad Herennium*, Ciceron, Kwintylianus), a także liczni autorzy w wiekach średnich. Zagadnieniem pamięci zajmowali się m.in. Albert Wielki, św. Tomasz z Akwinu czy Hugon od świętego Wiktora¹. Szczególną popularnością mnemotechnika cieszyła się w okresie późnego średniowiecza, jej rozkwit przypada na wiek XV oraz początek stulecia XVI.

Liczne rękopiśmienne traktaty mnemotechniczne z XV wieku, ich genezę, wzajemne powiązania oraz treść omówiła szczegółowo Sabine Heimann-Seelbach², natomiast zasięg oddziaływania oraz rola druku w okresie od wynalezienia czcionki ruchomej po ok. 1530 rok w rozprzestrzenianiu się klasycznej mnemotechniki zostały opisane w artykule *Masters, Pupils, Friends, and Thieves. A Fashion of Ars memorativa in the Environment of the Early German Humanists*³.

¹ Z podstawowych opracowań: F.A. Yates, *Sztuka pamięci*, przeł. W. Radwański, posłowie L. Szczucki, Warszawa 1977; M.J. Carruthers, *The Book of Memory. A Study of Memory in Medieval Culture*, Cambridge 1990; S. Heimann-Seelbach, *Ars und scientia. Genese, Überlieferung und Funktionen der mnemotechnischen Traktatliteratur im 15. Jahrhundert. Mit Edition und Untersuchung dreier deutscher Traktate und ihrer lateinischen Vorlagen*, Tübingen 2000; R. Wójcik, „*Opusculum de arte memorativa*” Jana Szklarka. Bernardyński traktat mnemotechniczny z 1504 roku, Poznań 2006; L. Doležalová, F.G. Kiss, R. Wójcik, *The art of memory in late medieval Central Europe (Czech Lands, Hungary, Poland)*, red. F.G. Kiss, Budapest–Paris 2016. W publikacjach tych czytelnik znajdzie szersze wskazówki bibliograficzne. Tamże odsyłamy również osoby zainteresowane podstawowym omówieniem zasad mnemotechnicznych w ich klasycznym, retorycznym ujęciu od czasów starożytnych po renesans.

² S. Heimann-Seelbach, *Ars und scientia*...

³ R. Wójcik, *Masters, Pupils, Friends, and Thieves. A Fashion of Ars memorativa in the Environment of the Early German Humanists*, „Daphnis. Zeitschrift für Mittlere Deutsche Literatur und Kultur der Frühen Neuzeit (1400–1750)” 1–2, 2012, s. 399–418.

Na podstawie ustaleń tam zawartych można założyć, iż do najpopularniejszych, najczęściej i najliczniej drukowanych traktatów (obecnych również w przekazach rękopiśmiennych) w drugiej połowie XV oraz w pierwszej połowie XVI wieku należały: Piotra z Rawenny *Phoenix seu artificiosa memoria*, Jacobusa Publiciusa *Ars memorativa* (występująca też pod tytułami *Institutiones oratoriae* albo szczególnie *Artes orandi, epistolandi, memorandi*), a także *De memoria augenda* Matheolusa Perusinus. W niniejszym artykule pragniemy omówić ten ostatni traktat, a zwłaszcza jego powiązania pośrednie i bezpośrednie z kulturą polską na przełomie XV i XVI wieku.

Matteolo Mattioli, w literaturze występujący najczęściej w zlatynizowanej formie jako Matheolus Perusinus (czyli Matteolo z Perugii), urodził się najprawdopodobniej w pierwszej dekadzie XV wieku, w rodzinie malarza Baldassarre (Baltazara)⁴. Naukę rozpoczął w rodzinnym mieście, gdzie, pomimo zdobycia tytułu wyłącznie magistra sztuk, już przed 1427 rokiem nauczał medycyny na tamtejszym uniwersytecie. Ponieważ konkurencyjna uczelnia w Sienie próbowała ściągnąć go do siebie, władze Perugii dały mu dwukrotnie podwyżkę (drugą w 1429 roku). W roku 1430 Mattioli udał się do Padwy na dalsze studia, gdzie 8 grudnia 1432 roku uzyskał stopień doktora. Jego kariera uniwersytecka wydaje się dość zawiła. Wiadomo, że nauczał w Padwie (1437–1439), jego nazwisko pojawia się także na liście wypłat w aktach Kamery Apostolskiej, gdzie otrzymywał wynagrodzenie jako *magister medicus*, w latach późniejszych wykładał w Ferrarze (1443–1447), w tym samym czasie również w Perugii, a ok. 1452 roku w Bolonii. W latach 1453–1454 nazwisko Perusinus zostało wymienione wśród profesorów padewskich. Mattioli z pewnością znał głośnych renesansowych humanistów owych czasów, m.in. Francesca Filelfa oraz Pietra Tommasiego, zachowały się bowiem listy do tego ostatniego, odnotowany też został spór pomiędzy Filelfem a Perusinusem o rzekomo wypożyczone, a nieoddane przez tego ostatniego książki. W roku 1454 Mattioli ponownie trafił do Perugii, ale wdał się tam w spór z profesorem medycyny, Nicolą Rainaldim z Sulmony, i ostatecznie udał się znów do Padwy, gdzie nauczał teorii medycyny. Właśnie w Padwie Mattioli poznał wówczas Ludovica Podocatera (1429–1504), późniejszego kardynała, sekretarza oraz lekarza papieży Aleksandra VI oraz Innocentego VIII, a ponadto Hartmana Schedla (1440–1514), którego stał się naukowym opiekunem i mentorem. Schedel odwdzieczył się Perusinusowi w dwójnasób, ponieważ to właśnie dzięki jego notatkom i zapisom wykładów przetrwały niektóre pisma Mattiolego do dziś (zapiski Schedla znajdują się obecnie w Staatsbibliothek w Monachium,

4 R. Lupi, *Mattioli, Matteolo*, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, t. 72, 2008, [http://www.treccani.it/enciclopedia/matteolo-mattioli_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/matteolo-mattioli_(Dizionario-Biografico)/) [dostęp: 30 września 2017]. Tamże bogata literatura. Informacje biograficzne za Lupi.

Berta etas mūdi

Ars imprimendi libros huius temporibus primū in germania enata ē. Quātum igit litterarū studio Germanis debeant, nullo satis dicendi genere exprimi potest, hanc apud magnitudinē urbem solerti ingenio librorū imprimendorū ratio, i. 4. 40. inuenta fuisse autē. Hoc tempore in omnes fere orbis partes propagatur, qua omnis antiquitas paruo ere cōparata a posterioribus infinitis voluminibus legitur. Eius laudes antea in probemio operis prehabere fuit. Quae certe nulla dignior, nulla laudabilior, aut utilior esse potuit. Quod si haec ars effluxit temporibus viguisset maxima pars operū Titi liuij & Tullius de re publicā ac Plinius de bellis germanicis aliāq; p̄clara opera malignitate temporū amissa nō fuissent. Quae in eius laudem quidā hos ceant verius. O felix nostris memorāda impressio felix, Deserat quasi totū qd fuit dis in orbē. Omnes te summis igit nūc laudibus ornent. Inuētoze nitent vtraq; lingua tuo. Nunc paruo doctus quilibet esse potest. Te duce qm̄ ars haec mira reperta fuit.

Nicolaus perorator rhetor

Nicolaus perorator saxoferratenſis & Syppontin⁹ epus egregius theolog⁹ & rhetor disertissimus, ad hanc etatē pueniens, nonnulla in diuinis laude digna cōposuit. Sed & ad puerorū eruditionē cōmode breuiterq; libellū edidit. Commentarios etiā in multis auctoꝝibus p̄cipue in martialē opus variū cornucopie appellatū fecit. Ac q̄dā e greco in latinū tranſtulit.

Bobertus de licio ordinis minorū p̄fector, & Et a quile marſoz seu abrutij vr̄bis epus in doctrinis sacris doctissimus vir, & noticie oim̄ eccl̄iasticorū dogmatū sufficienter instructus, oim̄ p̄dicator doctor, Huiusmodi temporibus ob eius clarissimā & admirandā p̄dicationis grām, ab omnibus ytalīs multo in p̄cio habitus est. Qui tantū in scripturarū studio laborauit & scripsit, vt vbiq; Roberti p̄dicationes nūcupentur, plurimas em̄ ad instructionē fidelitū tractatus & sermones edidit. Qui ab omnibus p̄sertim deamatōꝝibus studiose legūtur.

Matheolus perusinus medicus doctissimus, hoc tpe medicorū ac p̄horū monarcha, oim̄q; liberaliū artū cuctariūq; scientiarū, facile princeps, p̄ceptor meus eruditissim⁹. Quē ego hartmannus Schedel Nurebergenſis, doctor parauinus, tribus annis ordinarie legentē auscultauit, a quo demum p̄habita p̄ eius orōne elegantissima, insignita doctorat⁹ padue accepti. Ne sua memoria peiret, pauca de eius vita ac doctrina huic operi adiūxi. Cui em̄ sepius mecū animo cogito, q̄ maximus ac singularis in omnes amor suus extiterit. Quis e adeo verum imperitus q̄ non putet ob incredibile virtutē suā, singulare ingeniū, summā rez experientiam, eū perpetua memoria cōplectendū. Cui em̄ ignota fuit verborū suozum integritas, suauissimus sermo, decora facies, qui et artis poetice et oratorū summā cognitionē habuit. Qui nullū cyceronis op⁹ aut mantuanū vātis, alioꝝq; poetarū dimisit intactus. In astronomia vō geometria & arithmetica & musica opera a veteribus edita totis viribus p̄scrutatus fuit. Verum nec p̄bia atq; medicina cōtentus, demū sacris litteris delectatus, in eis tanq; meli fauis dulcedine abditā sensit. Reddidit igit suos auditores auscultando, vales, benignos, attentos ac discretos ip̄o orante. In eo nāq; maxima fuerunt omnia, siue acumi ingenij, siue artis peritiam, siue orōnis elegantia cōmoditatemq; considero. Reliquit autē post se orationes lepidissimas, & cōmentaria in hypocratem, galienū ac Auicennā. Et arguta consilia in medicina. Tandē sermo deficiēs padue sepult⁹ fuit.

Matheolus perusinus medicus

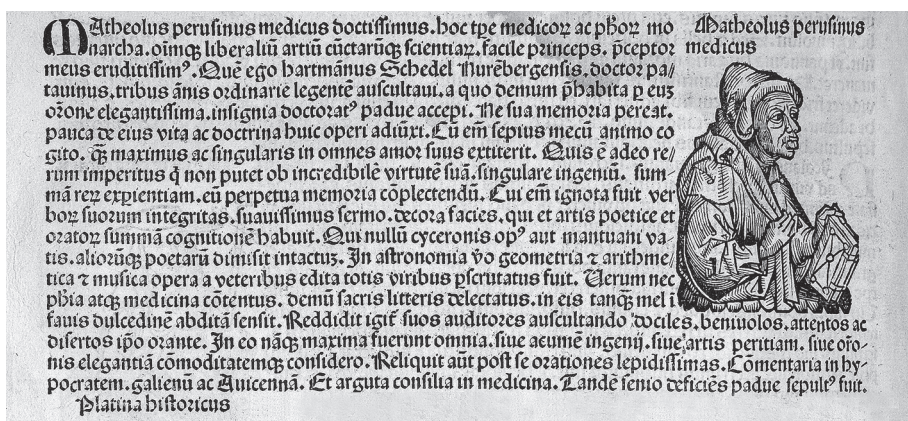
Platina historicus

Apprissa cognomēto platina, p̄ia cremonensis ap̄licus abbeuatoꝝ, magni animi & p̄stante vir, eruditione & eloquentia nulli inferior, hui⁹ t̄p̄ibus i p̄cio exis, a paulo pontifice maxio, bonis & dignitate indicta cā p̄ruaf & i carcere detent⁹. Et ibi vsq; ad pauli mortē reſuaf. Et q̄ tandē post mltas calamitates a fixto pontifice eius successore liberat⁹, & in statū p̄stiniū restitutus, neq; ingemo suo abusus, p̄ter libꝝ quē de natura rez & obſeruat. Egregiū etiā opus de vitis & moribus pontificū fixto pontifici obtulit. In quo etiā impatoꝝ principūq; ac ducū multoꝝū res gestas inseruit, nonnulla etiā alia opera & epl̄as scripsit. Demū anno domini, i. 4. 81. rome ex peste defecit.

Domnicus calderin⁹ p̄ia veronensis rhetor luculentissim⁹, & tā greca q̄ latina lingua nō mediocriter erudit⁹, & i studijs b̄nauitatē eminetissimus, p̄ hoc tps ip̄e diuini ingenij fecit opuscula, i. iuuenalē, marcialē, suetonij, et i Ibiu nasonis interpretationes edidit celebres. Sapphos etiā epl̄as cū p̄perico, et cyceronis epl̄as ad antō cōmetar⁹ ē. Et nisi imatura morte p̄uēt⁹ fuisset, p̄ plura alia edidisset. Obijt t̄cunde anno domini, i. 4. 77.

Marius philelphus fr̄at̄ci philelphi oratoris filij eques auratus laureatusq; poeta philosophie et artū doctor, p̄ hoc t̄pus toni ytalie clarus extitit. Qui cū eruditissim⁹ esset funebrias orationes p̄clarissimas, & alteras materie plurimas, & quidē elegātes h̄uit. Erat ei⁹ ingenij opa in diuersis mentoz generibus edita. Richmos quoq; & cantilenas composuit. Demūq; & hic a friderico ganzaga marchione manutiano publico salario ad lectionem vocatus ibidem in anno domini, i. 4. 80. vite finem fecit.

7. Drzeworytowa podobizna i opis Perusinusa w dziele Hartmanna Schedla *Liber chronicarum*, Nürnberg, Antonius Koberger, 12 VII 1493, fragment karty CCLIIv (Biblioteka Uniwersytecka, Poznań, sygn. Inc. 216)

8. Drzeworytowa podobizna Perusinusa w dziele Hartmanna Schedla *Liber chronicarum*, Nürnberg, Antonius Koberger, 12 VII 1493, fragment karty CCLIIv (Biblioteka Uniwersytecka, Poznań, sygn. Inc. 216)

sygn. Clm 252)⁵. Ponadto najśłynniejsze dzieło Schedla, *Liber chronicarum* wydany w Norymberdze w 1493 roku w oficynie Antona Kobergera, zawiera krótką notkę biograficzną Perusinususa, a także jedyny jego drzeworytowy wizerunek autorstwa Michaela Wolgemuta (1434–1519) (różny w dwóch różnych wydaniach *Kroniki*)⁶. Jako datę śmierci Mattiolego podawano do niedawna rok 1480 lub 1479, jednak ostatnie badania wskazują, iż Mattioli zmarł prawdopodobnie w Padwie przed rokiem 1473, ponieważ w tym czasie jego żona, Lucia Boglioni, odnotowana już została jako wdowa. Perusinus osierocił dwie córki, Marsylię oraz Giovannę. Pierwsza została żoną Giacoma Capodivacca, natomiast druga wyszła za mąż za bliżej nieznanego Niemca.

Przeważająca część dzieł Mattiolego pozostaje w rękopisach. Wyjątkiem jest jego traktat *De memoria augenda*⁷, który okazał się bestsellerem w drugiej połowie XV wieku⁸, przedrukowywanym co najmniej 17 razy pomiędzy rokiem 1470 (pierwsza edycja w Lipsku) a 1530 (edycja krakowska). W edycjach inkunabułowych traktat ten zachował się do dziś w nie mniej niż 211 egzemplarzach, co na tle zdecydowanej większości piętnastowiecznych wydań różnych dzieł stanowi ewenement, porównywalny z nielicznymi innymi publikacjami z tego okresu, np. z popularnością dzieł Jana Gersona⁹.

Sabine Heimann-Seelbach¹⁰, autorka fundamentalnej rozprawy o mnemotechnicznych traktatach z XV wieku, omawia zasadniczą treść tego podręcznika¹¹. Podobnie skrótowo przedstawiono opis tego dzieła w *Dizionario*

5 Zob. także S. Heimann-Seelbach, *Ars und scientia...*, s. 130, gdzie odnotowany jest też rękopis Clm 339 z wpisaniem przez Schedla w roku 1466 traktatem *De memoria augenda*.

6 H. Schedel, *Liber chronicarum*, Nürnberg, Antonius Koberger, 12 VII 1493, f. CCLIIv: „Matheolus perusinus medicus doctissimus hoc tempore medicorum ac philosophorum monarcha omniumque liberalium artium caunctarumquescentiarum facile princeps, preceptor meus eruditissimus. Quem ego Hartmannus Schedel Nurembergensis doctor patauinus tribus annis ordinarie legentem auscultavi, a quo demum prehabita per eum oratione elegantissima insignia doctoratus Padue accepi [...]”.

7 Jedyne współczesne wydanie, aczkolwiek nie krytyczne, a zawierające faksymile edycji neapolitańskiej z 1474 roku wraz z tłumaczeniem na języki włoski i angielski to: Matheolus Perusinus, *Tractatus de memoria*, red. G.R. Levi-Donati, przeł. L. Sacilotto, Perugia 2006.

8 O traktacie *De memoria augenda* zob.: M.J. Carruthers, op. cit., s. 48, 50–51, 104, 153, 198; S. Heimann-Seelbach, *Ars und scientia...*, s. 130–132. O traktacie tym wcześniej pisali także: J.Ch. von Aretin, *Systematische Anleitung zur Theorie und Praxis der Mnemonik, nebst den Grundlinien zur Geschichte und Kritik dieser Wissenschaft*, Sulzbach 1810, s. 179–183; L. Volkmann, *Ars memorativa*, „Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien” 1929, z. 30, s. 149–150; H. Hajdu, *Das mnemotechnische Schriftum des Mittelalters*, Wien 1936, s. 111–112. Drobną wzmiankę można również znaleźć w: P. Rossi, *Logic and the Art of Memory. The Quest for a Universal Language*, przeł., wstęp S. Clucas, Chicago 2000, s. 35.

9 M. J. Carruthers, op. cit., s. 48; R. Wójcik, *Masters, Pupils, Friends and Thieves...*, s. 410–411.

10 Autorka obecnie posługuje się tylko drugim członem nazwiska, dlatego też niżej stosuję obecną jego formę.

11 S. Heimann-Seelbach, *Ars und scientia...*, s. 131–132.

Biografico degli Italiani. Perusinus zapowiada, iż jego traktat jest dziełem na zamówienie, w którym zamierza on zebrać istniejącą wiedzę na temat *ars memorativa*. Opiera się przy tym na medycznych autorytetach, regułach Cycero-
na oraz Wilhelma z Brescii (Guilielmus de Brescia). Traktat podzielił na dwie części. W jednej zawarł wskazówki o sztuce pamięci służącej w nauce, w drugiej zaś różne przepisy medyczne. Perusinus podąża za Arystotelesem, dokonując rozróżnienia pomiędzy pamięcią jako magazynem (*memoria*) a przypominaniem sobie (*reminiscentia*). Jako warunki zapamiętywania wymienia on niezwykłość rzeczy mającej być zapamiętaną oraz zwracające uwagę przedstawienie¹². Ponieważ pamięć naturalna z reguły jest chwiejna i niestała¹³, należy według Matheolusa skupić się na trzech elementach: *brevitas*, czyli wydobyciu rdzenia, esencji informacji, która ma być zapamiętana, odpowiednim podziale zapamiętywanego materiału oraz rozważaniu go w głębi serca (*meditatio*). Jak pisze Seelbach, Perusinus opiera się w znacznej części na fragmencie o pamięci z *Didascalionu* Hugona od świętego Wiktora. W części poświęconej przypominaniu sobie (*reminiscentia*) Matheolus zarysowuje w dość ogólnym zakresie reguły porządku oraz konieczność stworzenia porządkujących miejsc w pamięci. Jeśli chodzi o dokładne wskazówki odnośnie do nauki tworzenia miejsc, autor odsyła do szczegółowej wersji jego tekstu¹⁴. Niewielka część poświęcona zagadnieniom medycznym w dużym stopniu ogranicza się do zaleceń zdrowego trybu życia pełnego umiaru, abstynencji oraz wychwała znakomite dla pamięci działanie imbiru. Seelbach zastanawia się nad sensownością zaliczenia traktatu Perusinusa do ścisłych traktatów mnemotechnicznych z racji tego, iż jest on w istocie przedstawieniem serii cytatów z autorytetów i oferuje jedynie zarysy zaleceń, które mogłyby być wykorzystane w nauczaniu sztuki pamięci. Tym samym Seelbach stawia się w opozycji do Helgi Hajdu, która Mattiolo-
go uznała za niezależnego ducha, a jego traktat za dość interesujący przykład dzieła wpisanego w tradycję nawiązującą do retoryki Kwintyliana¹⁵.

Traktat Perusinusa wydaje się ciekawy nie tylko ze względu na niezwykłą popularność, jaką się cieszył w późnym średniowieczu i we wczesnym renesansie, ale także ze względu na jego związki z Polską, o czym świadczą de-

12 Seelbach przywołuje w tym miejscu takie autorytety jak Platon (*Timajos*, 26b: Platon, *Timajos. Kritias albo Atlantyck*, przeł., wstępem, komentarzem i skorowidzem opatrzył P. Siwek, Warszawa 1986), Arystoteles (*De memoria et reminiscentia* 449b5–9, 29–32 oraz 450a20–31: Arystoteles, *O duszy. Krótkie rozprawy psychologiczno-biologiczne. Zoologia. O częściach zwierząt*, przeł., wstępem, komentarzem P. Siwek, Warszawa 2003), *Rhetorica ad C. Herennium* I, III 4 oraz III, XXII 35: *Rhetorica ad Herennium. Lateinisch-Deutsch*, red. Th. Nüßlein, München–Zürich 1994.

13 Seneka, *Controversiae* 1.2.5: Lucius Annaeus Seneca maior, *Oratorum et rhetorum sententiae, divisiones, colores*, Recensuit Lennart Håkanson, Leipzig 1989, s. 1–330.

14 Seelbach takiej wersji tekstu nie udało się odnaleźć.

15 H. Hajdu, op. cit., s. 112.

dykacje w dwóch jego wydaniach oraz struktura tekstu, zapożyczona w najważniejszym traktacie mnemotechnicznym o polskiej proweniencji w tym czasie – *Opusculum de arte memorativa* Jana Szklarka. Marginalizowany bowiem dotąd w opracowaniach jest fakt, że Mattioli najprawdopodobniej jako pierwszy połączył retoryczne zalecenia mnemotechniczne z medycznymi czy też farmaceutycznymi wskazówkami, które mają wspomagać pamięć. Dotąd mnemotechniczne wskazówki retoryczne funkcjonowały wyłącznie w ramach traktatów poświęconych sztuce wymowy (nawet jeśli były od nich „oderwane” i krążyły w odpisach lub drukach osobno, to wyraźnie nawiązywały do tradycji retorycznej), a wskazówki medyczne odnoszące się do diety albo higieny obecne były wyłącznie w dziełach medycznych, np. Arnolda de Villa Dei. Mattioli jako pierwszy połączył te dyscypliny w jednym dziele. Dotychczas udało się odnaleźć jedynie dwa traktaty z tego samego okresu, które powielają ów pomysł – wspomniane *Opusculum de arte memorativa* Jana Szklarka wydane w Krakowie, w oficynie Kaspra Hochfedera w 1504 roku, oraz *Artis memorativae naturalis et artificialis, facilis et verax traditio* Lorenza Friesa wydane w Strassburgu, w warsztacie Johanna Grüningera w 1523 roku.

W edycji inkunabułowej *De memoria augenda* wydanej w Lipsku ok. 1495 roku oraz w wydaniu z 1508 roku (również Lipsk) autorem epigramu na karcie tytułowej oraz dedykacji jest Andrzej Boner z Landau, o humanistycznym przydomku Fabanus (Andreas Boner Landaiensis), brat Jana¹⁶ Bonera, jednego z najbogatszych i najbardziej wpływowych mieszczan krakowskich przełomu XV i XVI wieku.

W odróżnieniu od Jana postać Andrzeja Bonera i jego związki z Polską nie były przedmiotem wnikliwszych studiów tak polskich, jak niemieckich uczonych¹⁷. Wiadomo o nim dotąd było tylko tyle, iż według Jodoka Ludwika Decjusza (ok. 1485–1545) Jan Boner sprowadził z rodzinnego Landau do Krakowa swoich braci¹⁸: Jakuba, Fryderyka i Andrzeja¹⁹. Jakub i Fryderyk, podobnie

16 Używamy polskich wersji imion wszystkich braci zgodnie z rodzimą tradycją, choć w literaturze obcej zawsze występują jako Jakob (Jacob), Johann, Andreas oraz Friedrich.

17 O rodzie Bonerów, szczególnie Jana, i ich roli w szesnastowiecznym Krakowie przede wszystkim: J. Ptaśnik, *Bonerowie*, „Rocznik Krakowski” 7, 1904, s. 1–134 (o Andrzeju Bonerze drobne wzmianki, m.in. na s. 8 i 53 oraz komunikat Gustawa Baucha w *Dodatku źródłowym* na s. 132–133). W *Polskim słowniku biograficznym* (t. 2, Kraków 1936, s. 296–299) brak hasła jemu poświęconego, omówienia sylwetek Jana, Fryderyka, Jakuba i Andrzeja sporządził tam Włodzimierz Budka głównie na podstawie ustaleń Ptaśnika. W literaturze niemieckiej brak jego hasła m.in. w *Deutscher Humanismus 1480–1520. Verfasserlexikon*, t. 1, red. F.J. Worstbrock, Berlin 2005.

18 Jan Boner przyjął obywatelstwo miejskie w Krakowie w 1484 roku, jednak mógł się w Polsce pojawić nieco wcześniej; J. Ptaśnik, op. cit., s. 9.

19 Iodocus Ludovicus Decius (Dietz), *De Sigismundi regis temporibus liber*, 1521, wyd. W. Czermak, Kraków 1901 (Biblioteka Pisarzy Polskich, t. 39), s. 113.

jak najstarszy Jan, zajmowali się głównie handlem i interesami przynoszącymi zysk (Fryderyk prowadził później m.in. mennicę w Głogowie, Jakub działał jako kupiec we Wrocławiu i Norymberdze). Ich brat Andrzej poszedł, jak się wydaje, drogą zupełnie inną i do historii literatury przeszedł jako humanista o wspomnianym przydomku Fabanus. Nim jednak to się stało, zapisał się w półroczu letnim 1492 roku na uniwersytet w Lipsku. W semestrze zimowym 1493 roku uzyskał tam tytuł bakałarza, a w semestrze zimowym 1499 roku został magistrem sztuk²⁰. Daty te wskazują, iż przedmowę do *De memoria augenda* napisał jeszcze na studiach. Gustav Bauch pisze, iż Boner działał jako poeta i wydawca dzieł humanistycznych²¹. Do znanych w literaturze jego przyczynków humanistycznych należą m.in. wiersze w *Catalogus poetarum*²² w opracowaniu Georga Dottanusa, gdzie zamieścił także dedykację dla niejakiego Jodoculusa z Drezna. W roku 1504 Boner wydał *Carminum structura* Wawrzyńca Korwina (Laurentius Corvinus), do której dodał *Tetrastichon ad lectorem* oraz *Ode Pindarica ad grammatistas et poetices studiosos*²³. W tym samym roku zredagował i opublikował w lipskiej oficynie Jakoba Thannera *Rhetoricae ad C. Herennium libri quattuor*. Rok później ten sam druk ukazał się również w Lipsku, ale w drukarni Wolfganga Stöckela²⁴. W 1507 roku opublikował epigram w pięciu dystychach w *Epitomata super nouem libros Valerij Maximi de dictis factisque memorabilibus*²⁵. Znamy go też jako autora wspomnianego tetrastychonu oraz dedykacji z drukowanej edycji *De memoria augenda* Perusinus. Jego największa aktywność, którą można zaobserwować na podstawie kilkunastu druków odnotowanych w VD 16²⁶, w których pojawia się jako autor epigramów lub wydawca, przypada na pierwszą dekadę XVI wieku. W chwili śmierci Jana Bonera (15 grudnia 1523) Andrzej już nie żył, podobnie jak Fryderyk²⁷.

20 J. Ptaśnik, op. cit., s. 132.

21 Ibidem.

22 Franciscus Octavius Cleofilus, *Poetarum famosiorum pluriumque celebratissimorum virorum Octavii Cleophile Fanensis catalogus*, Liptzk, [b.d.] 1501.

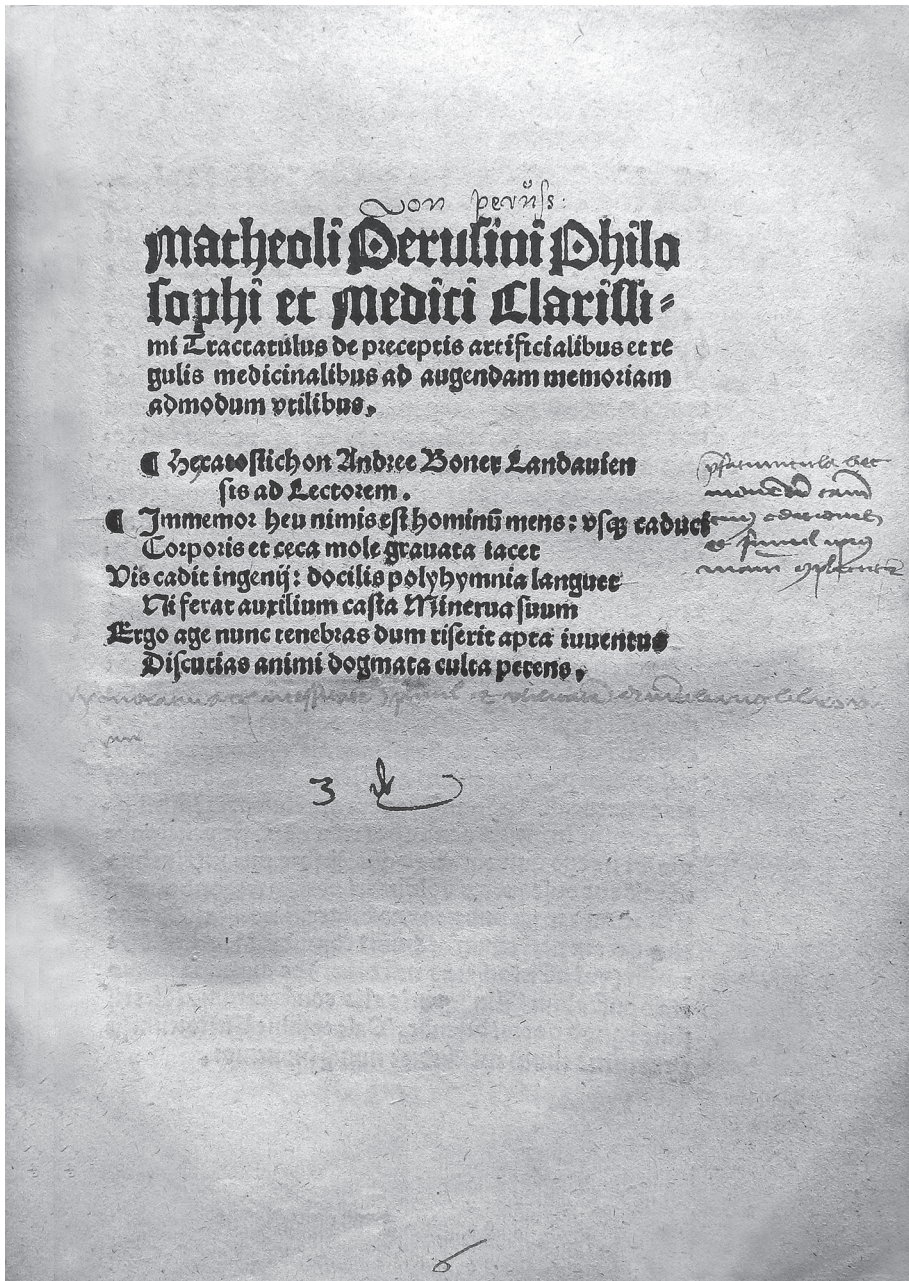
23 A. Boner, *Tetrastichon ad lectorem u. Ode Pindarica ad grammatistas et poeticos studiosos*, Liptzk, per Iacob Thanner, 1504.

24 L.D. Green, J.J. Murphy, *Renaissance rhetoric short title catalogue, 1460–1700*, Aldershot–Burlington 2006, s. 125.

25 *Epitomata super nouem libros Valerij Maximi de dictis factisque memorabilibus diligenter et accurate a Magistro Johanne Honorio Cubitensi recollecta*, Leipzig 1503 (i tamże w 1507). Zob. *Deutscher Humanismus...*, t. 1, s. 1143.

26 *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts (VD 16)*, https://opacplus.bib-bvb.de/TouchPoint_touchpoint/start.do?SearchProfile=Altbestand&SearchType=2 [dostęp: 30 września 2017].

27 J. Ptaśnik, op. cit., s. 53.

9. Karta tytułowa lipskiej edycji *De memoria augenda* z epigramem autorstwa Andrzeja Bonera – Matheolus Perusinus, *De memoria augenda*, [Leipzig, Martinus Landsberg, post 1492, non ante 1495?] (Biblioteka Uniwersytecka, Poznań, sygn. Inc. 331)

Religioso et venerabili Virō

bonarum artium & phiē magistro apprime docto Caspari
de Grunhayn! Andreas Boner Landaviensis S. D.

*Multa capita,
multos sensus.* q

Vando multa sunt mortalium capita multos
etiam eorundem sensus esse Doctissime vir! et
quemque voluptate sua trahi necesse est! quod nec
maiores nostri ignorarunt! nec quotidiana rerum omni
um probatrix experientia tacet. Sunt ex omni studio
sorum virorum numero qui divinis litteris: sacratissimis
canonibus Cesareis legibus vigilantissime incumbunt.
Sunt qui Galenū ducem sue facultatis expertissimū nō
dedignant! Sunt qui ingenuis artibus Aristotelicisq; p̄ce pa
ris deditissima nō denegat opam! Sunt qui eloquentie parē
tem Tullii sibi archetipū hñt! Indeque logopedalos se se
fieri gestiūt! Sunt et qui Teptiadū soroz blandissimū cecuz
sectari: haud minimā sue voluptate partē: vltro p̄ten
dūt! Ita in diversum omnis hoim turba rapit! Et quod sin
gulis illis: quo voti quisque sui p̄pos fiat: p̄ducibili? ex
vel audiri poterit? quā celestem hanc aie vim qua vel visu
et audiri p̄cepta tenem? artificiosis excolere rudimen
tis et naturalibus nōnunquam fovere nutrimentis! nihil p̄
fecto mihi in mentē venire poterit. Quod sit venerande
vir ut ne ego quidem aliud quicquam fore putaverim quo
magis tue obsequer voluntati votisque responderem quam
si istarum rerum munera tuo dicarem nomini. Accipe
id propterea perbellam nec minus comodū Matheolus Pe
rusinus (cui nō nihil etas nrā debet) de augenda memo
ria opusculum Illudque tuis alis consecratum / solertis
sime: quod potes! defende. Vale et salve Nestorem su
peraturus eum cui Andree nunquam immemor.

Inc. 331

10. Dedykacja Andrzeja Bonera dla Kaspra z Grunhayn w lipskiej edycji *De memoria augenda* – Matheolus Perusinus, *De memoria augenda*, [Leipzig, Martinus Landsberg, post 1492, non ante 1495?], karta a_v (Biblioteka Uniwersytecka, Poznań, sygn. Inc. 331)

Krakowski ród Bonerów interesował się żywo ruchem humanistycznym²⁸. Jan Boner pozostawał w ścisłych stosunkach z Piotrem Tomickim, jednym z najważniejszych przedstawicieli wczesnego renesansu w Polsce. Na szczególną uwagę w tym kontekście zasługuje przyjaźń Andrzeja Bonera z humanistą z Westfalii, opłacanym przez Lipsk poetą uwieńczonym – Hermannem von dem Busche (Hermannus Buschius Pasiphilus). Trzy pożegnalne epigramy Buschiusa zadedykowane Bonerowi niewątpliwie świadczą o tym, iż Andrzej wyruszał do Krakowa z myślą o tym, by rozpocząć tam studia²⁹. Wiele wskazuje na to, iż do Krakowa ponownie ściągnęła go osoba Jana Silviusa Siculusa i prywatne zajęcia z greki, jakie Sycylijczyk miał w Krakowie prowadzić. Siculus przybył do Małopolski z Wiednia prawdopodobnie już ok. 1499 roku. Interesująca jest korespondencja Andrzeja Bonera z Hermannem von dem Busche z 9 czerwca 1504 roku³⁰. Fragment tego listu wyraźnie poświadcza, iż Fabanus bywał w owym czasie w Krakowie i obracał się w środowisku uniwersyteckim. Jest to także jedna z najwcześniejszych wzmianek o tym, iż w Krakowie podejmowano próby wprowadzenia greki do kanonu nauczania³¹. Warte uwagi jest też to, iż Buschius sam żywo interesował się sztuką pamięci, napisał epigram do traktatu poświęconego sztuce pamięci oraz sam wydał swój traktat mnemotechniczny³². Miał on również wpływ na Georga Sibutusa, autora mne-

28 O relacjach Bonerów z humanizmem zob. rozdz. *Jan Boner jako protektor nauk oraz Ruch humanistyczny wokół Bonerów* w J. Ptaśnik, op. cit., s. 83–122.

29 Epigramy *Ad Magistrum Adream Fabanum alias Boner, Ad eundem discedentem* oraz *Ad eundem* w trzeciej księdze epigramów Buschego, wydanych w Lipsku w 1504 roku. Według Baucha w egzemplarzu z Drezna znajduje się rękopiśmienna notka objaśniająca pierwszy epigram: „Hoc epigrammate eundem An. Fa. ad Cracoviam proficiscentem prosequitur” (za: J. Ptaśnik, op. cit., s. 132).

30 *In hoc libro hec continentur. Hermanni Cesaris Stolbergij Epistola ad Buschium. Sebastiani Rottalis Ingelstatensis alia Epistola ad eundem. Epistola alia Andree Fabani Landauiensis ad eundem etc.* [Lipsk 1504]. Za: J. Ptaśnik, op. cit., s. 132–133. List w całości przytaczamy w Aneksie.

31 H. Barycz, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu*, Kraków 1935, s. 70–71. Tamże fragment listu Andrzeja Bonera w przekładzie Barycza: „Jest w Krakowie pewien doktor Sycylijczyk (Siculus), mąż zdaniem bardzo wielu rzetelnie uczony i ogromnie oddany sztuce wymowy i poezji, który właśnie wyklada humanjora, a zacnie niebawem uczyć literatury greckiej, której jest dobrze świadom. Kilka książek jego (libros aliquos) starożytnych i pięknie oprawnych oglądałem”.

32 *Art. von dem Busche, Aureum reminiscendi memorandique perbreue opusculum [...]* *In laudem Artis memorie Hermanni Buschij Monasteriensis Epigramma*, Köln, Ludwig Renchen, 10 XII 1501. Drugie wydanie ukazało się w Zwolle, w drukarni Arnolda Kempena w 1502 roku. Zob. *Deutscher Humanismus...*, t. 1, s. 327. Szeroko o Hermannie von dem Busche pisze F.G. Kiss, *The art of memory in Hungary at the turn of the fifteenth and sixteenth centuries*, w: L. Doležalová, F.G. Kiss, R. Wójcik, op. cit., s. 109–164 oraz tamże wprowadzenie Kissa i Wójcika przed wydaniem [Henricus Vibicetus – Johannes Cusanus:] *Tractatulus artificiose memorie (1500–1510)*, s. 303–310.

motechnicznego traktatu wydanego w Wiedniu w 1505 roku³³. Wreszcie przypomnijmy, że list ten datowany jest na rok wydania *Opusculum de arte memorativa* polskiego bernardyna, Jana Szklarka (Kraków, Kasper Hochfeder, 1504). Szklarek nad traktatem pracował co najmniej od roku, a ponadto miewał wykłady z technik zapamiętywania w klasztorze bernardynów na krakowskim Stradomiu³⁴. Jest bardzo prawdopodobne, że Andrzej Boner znał Jana Szklarka. Równie prawdopodobne jest to, że z kolei Szklarek miał w rękach wydanie *De memoria augenda* z lipskiej oficyny Martina Landsberga (ok. 1495). Choć bernardyn powołuje się we wstępie do medycznej części swego traktatu na pewnego medyka Arnolda („venit ad manus meas ars alia cuiusdam Arnoldi medici memorativa”)³⁵, układ *Opusculum* wyraźnie wskazuje na to, iż Szklarek miał w rękach *De memoria augenda* Mattiolego.

Dedykację w swoim wydaniu *De memoria augenda* Boner skierował do bliżej nieznanego magistra filozofii, Kaspra z Grunhayn (Caspar de Grunhayn), a sam jej tekst jest wyłącznie popisem retorycznej sprawności, nie wnosi niemal żadnych interesujących informacji. Określenia użyte wobec adresata dedykacji wskazują, że był on osobą duchowną („religiosus et venerabilis”), a także wykształconą („vir bonarum artium et philosophie magister apprime doctus”). Po retorycznej zabawie wspomina o samym dziełku i jego autorze w następujących słowach: „Accipe id propterea perbellum nec minus commodum Matheoli Perusini (cui non nihil etas nostra debet) de augenda memoria opusculum” (przyjmij to wyborne, a i korzystne dziełko o powiększaniu pamięci Matheolusa z Perugii [któremu wiele nasze pokolenie jest winne]).

Na przełomie trzeciej i czwartej dekady XVI wieku w Krakowie, w oficynie Floriana Unglera, ukazała się kolejna, unikatowa obecnie, edycja dzieła Perusinus: *Tractatus clarissimi philosophi et medici Matheoli Perusini de memoria augenda per regulas et medicinas*³⁶. Na karcie tytułowej znajduje się drzeworyt

33 G. Sibutus, *Ars memorativa Gerogii* [!] *Sibuti daripini concionatoribus et iurisperitis multum utilis et fructuosa*..., Köln 27 III 1505. Do traktatu tego często dołączano wiersz o św. Annie napisany w strofie safickiej. Zob. S. Seelbach, *Sibutus, Georg (Daripinus)*, w naszym posiadaniu nadbitka z: *Deutscher Humanismus 1480–1520. Verfasserlexikon*, Sonderdruck, t. 2. Berlin 2005, s. 892–893.

34 R. Wójcik, „*Opusculum de arte memorativa*”..., s. 87–105, o wykładach na s. 104.

35 Ibidem, s. 192–193.

36 K. Estreicher, *Bibliografia polska. Stulecie XV–XVIII w układzie abecedowym*, t. 22, Kraków 1908, s. 231. Unikatowy egzemplarz druku znajduje się w Bibliotece Narodowej w Warszawie, sygn. XVI.0.6213. Egzemplarz ten jest zdefektowany, brakuje ostatniej karty. Karol Estreicher mylnie podaje datę w dedykacji jako MDIII i notuje: „[Stanisław] Przyłęcki notuje rok wyjścia 1530, widocznie mylnie”. Czy oznaczać to może, że Estreicher i Przyłęcki trzymali w rękach inne egzemplarze, czy raczej to Estreicher popełnił błąd w odczycie, nie da się dziś rozstrzygnąć, ale wszystko wskazuje na poprawne odczytanie przez Przyłęckiego (Estreicherowi chodzi najpewniej o Przyłęckiego *Xsięgoznawstwo polskie powszechne*, które obecnie pozostaje w rękopisie w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, z którego korzystał podczas

przedstawiający Tróję Świętą w typie Tron Łaski oraz u dołu, na środku herb Rola, w którym wokół godła rozmieszczono litery SMD³⁷.

Na odwrocie strony tytułowej zamieszczono dedykację do sekretarza biskupa wileńskiego, Jana Wiewiórki³⁸. O postaci tej wiadomo niewiele. Henryk Barycz notuje, iż Wiewiórka (kanonik katedry wileńskiej) podarował bibliotece Uniwersytetu Jagiellońskiego swój księgozbiór³⁹. Najwięcej informacji zebrał o nim Grzegorz Błaszczuk w książce poświęconej diecezji żmudzkiej⁴⁰. Był zatem Wiewiórka najpewniej krakowskim mieszczańcem, urodzonym ok. 1494 roku. Zapisał się na Akademię Krakowską w 1509 roku. Stopień magistra na wydziale filozoficznym uzyskał w roku 1517 i dlatego używał czasem formy nazwiska Jan Mistrz (Magister)⁴¹. W latach 1521–1524 służył w Wilnie jako notariusz kapitulny, natomiast od 1524 roku był plebanem w Świranach. Był sekretarzem biskupa wileńskiego Jana z Książąt Litewskich, kanonikiem nadliczbowym podczas synodu diecezji wileńskiej oraz audytorem przy biskupie żmudzim Janie Domanowskim (1555). W 1559 roku Wiewiórka był ponadto kanonikiem żmudzki, plebanem antokolskim i świrskim. Na pewno żył jeszcze w 1563 roku, ponieważ właśnie wtedy zapisał bibliotecę Collegium Maius w Krakowie jedenaście swoich książek.

Wspomniana dedykacja, napisana w sobotę, 22 października 1530 roku, przynosi kilka niezwykle interesujących informacji. Jej autorem nie jest z pewnością drukarz, Florian Ungler, bowiem wyraźnie ów autor wykazuje pewną zażyłość z adresatem dedykacji, gdy mówi o zamieszkiwaniu razem („cum vnam altissimam incoleremus arcem”) oraz o jednoczesnym zdobywaniu tytułu magistra („cum vna mecum fasces Magisterij susciperes”). Nie ulega

prac nad swoją bibliografią). Estreicher odnotował drzeworyt „przedstawiający Boga Ojca, trzymającego w rękach krzyż, na którym rozpięty Chrystus. Po lewej stronie siedzi na ramieniu krzyża gołąbek. Nogi Chrystusa od kolan aż na dół zasłonięte tarczą herbową, z literami M.S.D.”.

37 W dotychczasowych opracowaniach kolejność była podawana inaczej, mianowicie MSD albo MDS, podczas gdy zgodnie z zasadami heraldyki odczyt powinien zaczynać się od heraldycznej prawej strony, czyli od lewego dolnego rogu, co daje następującą kolejność: SMD.

38 G. Błaszczuk, *Diecezja Żmudzka od XV wieku do początku XVII wieku. Ustrój*, Poznań 1993; o Janie Wiewiórce z Krakowa – s. 109, 127, 129–132.

39 H. Barycz, op. cit., s. 687–688: „Chętnie również spieszyli z ofiarami byli uczniowie i wychowawcy uniwersytetu (zwłaszcza promowani) ze wszystkich niemal krańców Rzeczypospolitej: z Poznania (np. Marcin z Grodziska, penitencjariusz katedry poznańskiej), z Rusi Czerwonej (doktor Wojciech Ćwikielka, kanonik lwowski, przemyski i kamieniecki), z Wilna (magister Jan Wiewiórka, tamtejszy kanonik katedralny)”. Barycz powołuje się tu na rękopis Biblioteki Jagiellońskiej, nr 242, k. 155v.

40 G. Błaszczuk, op. cit., s. 127. Wszystkie informacje o życiu Wiewiórki podajemy za Błaszczukiem.

41 *Najstarsza księga promocji Wydziału Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1402–1541*, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, Warszawa 2011, s. 283: „Joannes Vyewyorka de Cra-couia <plebanus Lithuanie>”.

Tractatus claris-
SIMI PHILOSOPHI ET MEDICI
Matheoli Perusini de memoria
augenda per regulas &
medicinas.

11. Karta tytułowa edycji krakowskiej *De memoria augenda* z oficyny Floriana Unglera z herbem Rola (*Polonia typographica*, z. 7: Florian Ungler – Kraków – Druga drukarnia 1521–1536, oprac. H. Bułhak, Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1970, tabl. 312, drzeworyt 804)

wątpliwości, że autor znał osobiście Wiewiórkę, razem też musieli toczyć dysputy literackie. Odnosi się on bowiem do zainteresowań sekretarza biskupa wileńskiego Italią i jego podziwu dla włoskich autorów, a także do trzyletniego pobytu Wiewiórki w Rzymie, u boku Erazma Ciołka, w roli sekretarza tego ostatniego („qui tribus annis continuis Romae obuersatus es, cum olim Reuerendissimo Domino Erasmo Uitelio Plocensi Episcopo apud quem eras a secretis et a tabellis”), co świadczy o tym, że znał również Ciołka, a przynajmniej interesował się działalnością biskupa. Wiemy, że warsztat Unglera w latach 1513–1515 mieścił się w kamienicy należącej do Erazma⁴², jednak drukarz nie posiadał tytułu magistra. Pewne światło na autora dedykacji rzucają wspomniane litery SMD pojawiające się wraz z herbem Rola na karcie tytułowej.

Jest kilka przesłanek pozwalających przypuszczać, że autorem dedykacji, a tym samym inicjatorem wydania druku w oficynie Unglera, był Stanisław z Łowicza, humanista, doktor medycyny oraz profesor Uniwersytetu Krakowskiego⁴³. Stanisław wpisał się na uniwersytet w letnim semestrze 1511 roku, za jego mistrza uznaje się Jana z Oświęcimia. Bakalaureat zdobył poza granicami Polski, przypuszczalnie w Rzymie. W latach 1512, 1513 oraz 1517 wydawał *Epistolae familiares* wspomnianego już wyżej Filelfa z dedykacjami dla Erazma Ciołka. W kwietniu 1517 roku ponownie zapisał się do grona studentów Uniwersytetu Krakowskiego i w tym samym roku uzyskał stopień magistra sztuk⁴⁴. Jest to pierwsza przesłanka każąca uznać Stanisława za autora dedykacji, gdyż wyraźnie w tekście mówi on, iż razem z Wiewiórką uzyskał stopień magistra w tym samym roku. Niemal od początku swej kariery zajmował się dydaktyką, najpierw jako *docent extraneus*, następnie senior Bursy Jerozolimskiej (1519–1524), a potem powołany do Collegium Minus dawał wykłady na wydziale filozoficznym. Stanisław znany jest doskonale historykom dramatu polskiego, gdyż zapoczątkował w Krakowie teatr szkolny, wraz ze studentami Bursy Jerozolimskiej wystawiając *Iudicium Paridis* Jakuba Lochera, które zresztą wydał

42 K. Piekarski, *Pierwsza drukarnia Floriana Unglera 1510–1516. Chronologia druków i zasobu typograficznego*, Kraków 1926, s. 21.

43 M. Michalewicz, *Stanisław z Łowicza*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 42, Warszawa–Kraków 2003–2004, s. 51–52; Michalewicz nie odnotowała w haśle poświęconym Stanisławowi z Łowicza, iż był on herbu Rola, o czym świadczy sześciowiersz w druku Jakuba Lochera, *Iudicium Paridis*, Kraków, Florian Ungler, [1522] (zob. K. Estreicher, *Bibliografia polska. Stulecie XV–XVIII*, t. 21, s. 366; *Polonia typographica saeculi sedecimi*, z. 5: *Florian Ungler – Kraków – Druga drukarnia 1521–1536*, oprac. H. Bułhak, Wrocław 1964, s. 30, drzeworyt 18, tablica 182). Ten sam herb znajduje się na karcie tytułowej *De memoria augenda*, wpisany w przedstawienie Trójcy Świętej (*Polonia typographica*, z. 7: *Florian Ungler – Kraków – Druga drukarnia 1521–1536*, oprac. H. Bułhak, Wrocław 1970, s. 57, drzeworyt 804, tablica 312). Również tutaj kolejność liter błędna: MSD zamiast SMD.

44 *Najstarsza księga promocji...*, s. 283.

w oficynie Unglera w 1522 roku⁴⁵. W 1529 roku został dziekanem Wydziału Mniejszego, jednocześnie studiował medycynę, a to tłumaczyłoby jego wybór dla Wiewiórki właśnie tego, a nie innego mnemotechnicznego traktatu, co stanowi przesłankę drugą do uznania jego autorstwa dedykacji. Nie ulega wątpliwości, że Stanisław z Łowicza znał także inny mnemotechniczny traktat, który ukazał się w 1492 roku w Ingolstadt, w *Epitoma in Ciceronis Rhetoricas* Conrada Celtisa⁴⁶. Ów retoryczny traktat zawiera m.in. części: *De artificialis memoria*⁴⁷ oraz *Tractatus de condendis epistolis*. Co istotne, Stanisław z Łowicza wydał dwa podręczniki pisania listów – pierwszy w 1520 roku. Był to podręcznik autorstwa jego mistrza, Jana z Oświęcimia. Rok później ogłosił swój traktat, *De arte componendis epistolis*⁴⁸, który z kolei w części oparty był na wspomnianym podręczniku Celtisa. Trzecią zatem przesłanką jest jego znajomość ówczesnej literatury mnemotechnicznej w ogóle.

Przesłanką czwartą zaś są litery wpisane w herb Rola – SMD, które można odczytać jako *Stanislaus Medicinæ Doctor*. Wiemy, że Stanisław został wypromowany na doktora medycyny przez Łukasza Noskowskiego 16 lutego 1531 roku⁴⁹. Dedykacja została napisana co prawda 22 października 1530 roku, ale można założyć, że od chwili napisania dedykacji do momentu opuszczenia przez książkę drukarni mogły upłynąć trzy miesiące. Oznaczałoby to, że datację wydania druku należałoby przesunąć na czas po 16 lutego 1531 roku, a nie – jak dotąd notowano na podstawie dedykacji – po 22 października 1530 roku.

Stanisław z Łowicza do końca życia związany był z Krakowem i tamtejszą uczelnią, gdzie był członkiem Kolegium Mniejszego. Zmarł po 15 października 1540 roku⁵⁰.

Z dedykacji dowiadujemy się, że sekretarz biskupa wileńskiego interesował się sztuką pamięci, a także prosił o jakieś dzieło, które w kompetentny sposób zbierałoby najważniejsze wskazówki mnemotechniczne („*Audiui aliquando ex ore tuo, Carissime Magister Joannes [...] te velle habere in arte memorativa*

45 *Dramat staropolski od początków do powstania sceny narodowej. Bibliografia*, t. 1: *Teksty dramatyczne drukiem wydane do r. 1765*, oprac. zespół pod kierunkiem W. Korotaja, Wrocław 1965, s. 215–216 (nr 278). Tamże odnotowany herb Rola Stanisława z Łowicza.

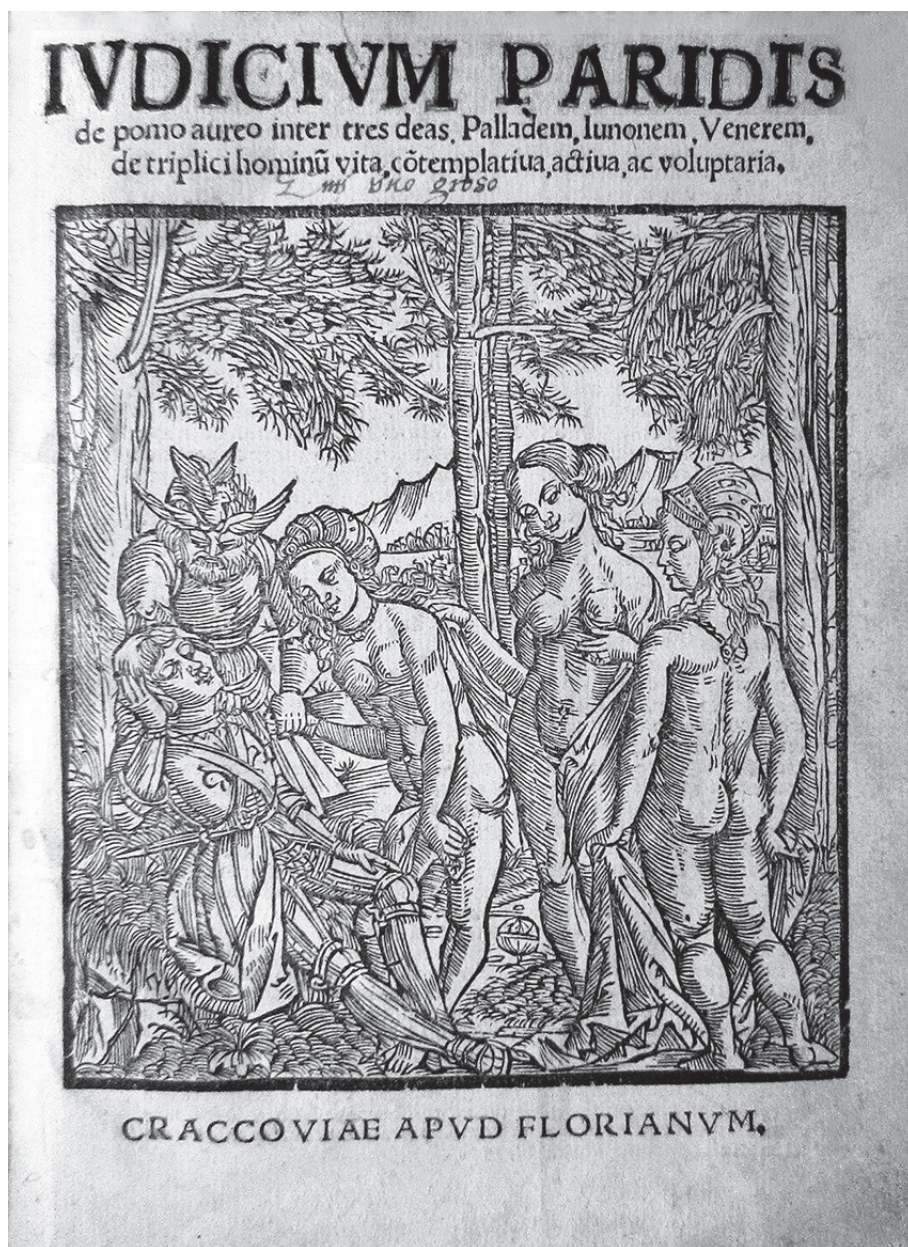
46 *Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur*, red. A. Kawecka-Gryczowa, t. 1, Wrocław 1970, s. 252 (nr 1491).

47 O mnemotechnicznym traktacie Celtisa zob. m.in.: R. Wójcik, „*Opusculum de arte memorativa*”..., s. 68–73; F.G. Kiss, *The art of memory in Hungary...*, s. 130–143.

48 Stanislaus de Łowicz, *De arte componendis epistolas. Enchiridion orthographiae*, Kraków, Florian Ungler [post 29 XI 1521]. K. Estreicher, *Bibliografia polska. Stulecie XV–XVIII*, t. 21, s. 422; *Polonia typographica*, z. 5, s. 30.

49 M. Michalewicz, op. cit., s. 51.

50 Warto odnotować za Michalewicz, że jest on mylony we wcześniejszej literaturze z dwoma innymi Stanisławami z Łowicza – zob. *Piśmiennictwo staropolskie*, oprac. zespół pod kierunkiem R. Pollaka, Warszawa 1964 (Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”, t. 2), s. 497. Por. M. Michalewicz, op. cit., s. 51.

12. Karta tytułowa druku Jakuba Lochera *Iudicium Paridis*, Kraków, Florian Ungler, [1522] (Biblioteka Jagiellońska, Kraków, sygn. Cim.Qu.4831)

Hoc Stanislaus retinens insigne magister
Louicz, ab antiquis detulit illud auis.
Romulei reges, patres, veteresq̄ quirites,
Aruis eximium contribuere decus,
Hincq̄ rosam virtus meruit, dentaleq̄ trinum
Nobilium candor simpliciumq̄ virum.

13. Herb Rola Stanisława z Łowicza oraz sześciowiersz na tenże herb z druku Jakuba Lochera *Judicium Paridis*, Kraków, Florian Ungler, [1522], karta C₅v (Biblioteka Jagiellońska, Kraków, sygn. Cim.Qu.4831)

aliquem auctorem, qui docte aliquid hac de re differeret, perciperetque”). Ze słów autora, jeśli nie jest to wyłącznie zabieg retoryczny, wynika, iż Wiewiórka odznaczał się byстрыm umysłem i dobrą pamięcią („Quantum enim ingenio memoriaque valeas, declaravit illa tua prompta acutaque responsio [...], in qua te ipsum superasti magnamque de te patribus nostris praestitisti expectationem”), czym zasłużył sobie na najwyższą pochwałę.

Szczególnie godne uwagi są dwie wzmianki w dedykacji. Jedna odnosi się do faktu, że Stanisław posiadał swój własny egzemplarz *De memoria augenda*, a użyte słowo *codicillus* może wskazywać, iż był to odpis rękopiśmienny („Reperi itaque meos inter codicillos libellum Mathaei Perusini [...]). Potwierdza to z jednej strony popularność traktatu Mattiolego, z drugiej jest kolejnym świadectwem, że był czytany w Polsce przed wydaniem go w Krakowie. O wiele ważniejsza jest wzmianka z końcowej części dedykacji: „Pro nostra amicitia obseruantiaque grato suscipe animo amplectereque libellum tibi dedicatum atque iterum in gimnasio nostro publicatum” (Ze względu na naszą przyjaźń i szacunek weź z wdzięcznym sercem i przyjmij książeczkę zadedykowaną Tobie, i po raz drugi wydaną w naszym uniwersytecie). Najistotniejsze w tym zdaniu są dwa słowa: *iterum*, czyli „drugi raz, powtórnie, jeszcze raz, ponownie, znowu”⁵¹, oraz *gimnasium*, które w tym czasie w kontekście krakowskim należy tłumaczyć jako „uniwersytet”. Wskazują one bowiem, że po pierwsze *De memoria augenda* była już wcześniej drukowana w Krakowie (nie jest zaznaczone, w jakiej oficynie, ale, zważywszy, że drukarz nie omieszkałby się pochwalić bestsellerem, przyjąć należy chyba, że traktat ten ukazał się wcześniej w innej drukarni, prawdopodobnie Hieronima Wietora, który w Wiedniu publikował już traktat mnemotechniczny Johannesesa Cusanusa⁵², też zresztą powiązanego z Krakowem, gdzie w roku 1529 dawał wykłady o sztuce pamięci⁵³), a po drugie druk tego traktatu ma coś wspólnego z uczelnią. Nie potrafimy dziś odpowiedzieć, w jaki sposób uniwersytet był powiązany z wydaniem *De memoria augenda* Mattiolego, nie ulega jednak wątpliwości, że zarówno wcześniej, jak i w okolicach 1530 roku sztuka pamięci w jej charakterystycznej, piętnastowiecznej postaci była kultywowana w Krakowie.

* * *

W aneksach podajemy zachowane na całym świecie egzemplarze traktatu Perusinususa, by unaocznic, jak bardzo popularne było to dzieło w drugiej połowie XV wieku. Ponadto zamieszczamy w naszym wydaniu epigram oraz dedy-

51 *Słownik łacińsko-polski*, red. M. Plezia, t. 3, Warszawa 1969, s. 278.

52 J. Cusanus, *Tractatulus artificiosae memoriae*, Vienna, Hieronymus Vietor et Joannes Simgrenius, 22 III 1514.

53 R. Wójcik, „*Opusculum de arte memorativa*”..., s. 80.

kację Andrzeja Bonera, a także edycję dedykacji Stanisława z Łowicza dla Jana Wiewiórki. W dodatku piątym podajemy przedruk za artykułem Ptaśnika listu Bonera do Hermanna von dem Busche – z jednej strony, co podkreślił Ptaśnik, z powodu powiązań Bonera ze środowiskiem krakowskim, z drugiej, co my pragniemy podkreślić, ze względu na fakt, iż zarówno Boner, jak i von dem Busche znali literaturę mnemotechniczną owych czasów oraz brali czynny udział w jej rozpowszechnianiu.

Aneks 1

Wydania traktatu Perusinus do 1500 roku. Zestawienie sporządzone na podstawie *Incunabula Short Title Catalogue*, dostępnego na internetowej stronie The British Library⁵⁴. Wszystkie edycje ukazały się w formacie *quarto*.

1. Matheolus Perusinus, *De memoria*. [Rome: Bartholomaeus Guldinbeck, ca 1474–75]⁵⁵.
BSB-Ink M-255⁵⁶; GW⁵⁷ M21644; ISTC im00354000. Zachowany w **9** kopiach.
2. Matheolus Perusinus, *De memoria*. [Naples: Drukarz Silvaticusa, ca 1474]⁵⁸.
GW M21645; ISTC im00355000. Zachowany w **7** kopiach.
3. Matheolus Perusinus, *De memoria et reminiscencia*. [Padua]: Petrus Maufer de Maliferis, [ca 1474]⁵⁹.
GW M21637; ISTC im00355500. Zachowany w **10** kopiach.
4. Matheolus Perusinus, *De memoria*. [Padua]: Petrus Maufer de Maliferis, [1474].
GW M21638; ISTC im00356000. Zachowany w **15** kopiach.
5. Matheolus Perusinus, [Burgdorf: Drukarz Jacobusa de Clusa (H 9349*), ca 1475]⁶⁰.
GW M21630; ISTC im00356500. Zachowany w **12** kopiach.

54 Zob. <http://www.bl.uk/catalogues/istc/> [dostęp: 30 września 2017].

55 Dostępna jest kopia online: <http://nbn-resolving.de/urn/resolver.pl?urn=urn:nbn:de:bvb:12-bsb00064043-1>.

56 *Bayerische Staatsbibliothek Inkunabelkatalog*, t. 1–7, Wiesbaden 1988–2009, <http://inkunabeln.digitale-sammlungen.de>.

57 *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, t. 1–11, Leipzig–Stuttgart 1925–2008, <http://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de>.

58 Miejsce i drukarz podawane również jako: [Rome: Wendelinus de Wila]. Dostępne reprodukcje: Mikrofilm: Primary Source Microfilm (imprint of Cengage Learning), 1995. *Incunabula: the Printing Revolution in Europe 1455–1500*. Unit 13 – Medical Incunabula Part III, MI 98.

59 Dostępne reprodukcje: Mikrofilm: Primary Source Microfilm (an imprint of Cengage Learning), 1996 i 1997. *Incunabula: the Printing Revolution in Europe 1455–1500*. Unit 21 – Medical Incunabula Part VI, IM 54; Unit 23 – Rhetoric Part II, RH 141.

60 Dostępna kopia online (Universitätsbibliothek Bern): http://www.e-rara.ch/bes_1/ch15/content/titleinfo/1139486.

6. Matheolus Perusinus, *De memoria*. [Milan: s.n., 1475]⁶¹.
GW M21634; ISTC im00357000. Zachowany w **2** kopiach.
7. Matheolus Perusinus, *De memoria augenda*. [Louvain: Johann Veldener, non ante 1486].
GW M21633; ISTC im00357500.
Zachowany w **10** kopiach.
8. Matheolus Perusinus, *De memoria*. [Strassburg: Heinrich Knoblochster, 1476–84]⁶².
GW M21650; ISTC im00359000. Zachowany w **27** kopiach.
9. Matheolus Perusinus, *De memoria et reminiscentia*. [Milan: Philippus de Lavagnia, ca 1475–77]⁶³.
GW M21653; ISTC im 00359500. Zachowany w **6** kopiach.
10. Matheolus Perusinus, *De memoria*. [Rome: Stephan Planck, ca 1490]⁶⁴.
BSB-Ink M-256; GW M21648; ISTC im00360000. Zachowany w **18** kopiach.
11. Matheolus Perusinus, *De memoria*. [Rome: Stephan Planck, ca 1490–1500].
GW M21647; IBP 3642; ISTC im00361000. Zachowany w **19** kopiach.
12. Matheolus Perusinus, *De memoria augenda*. [Rome: Stephan Planck, post VII 1491].
GW M21626; ISTC im00361300. Zachowany w **1** kopii.
13. Matheolus Perusinus, *De memoria*. [Rome: Eucharius Silber, ca 1492]⁶⁵.
GW M21649; im00361500. Zachowany w **9** kopiach.
14. Matheolus Perusinus, *De memoria*. [Augsburg: Johann Schaur, ca 1494–96]⁶⁶.
GW M21629; IBP 3643⁶⁷; ISTC im00362000. Zachowany w **17** kopiach.
15. Matheolus Perusinus, *De memoria*. [Rome: Bartholomaeus Guldinbeck, about 148285]⁶⁸.
BSB-Ink M-257; GW M21643; ISTC im00363000. Zachowany w **13** kopiach.

61 Podawana również inna data wydania: [1490]; dostępna reprodukcja: IISTC. Copy: Roma N, 70.3.F.55.

62 Dostępna reprodukcja online (Universitäts und Landesbibliothek Darmstadt): <http://tudigit.ulb.tu-darmstadt.de/show/inc-ii-420>.

63 Edycja notowana także jako: [Padua]: Petrus Maufer, de Maliferis, [ca 1474].

64 Data wydania notowana także jako [ca 1481–87]; dostępne reprodukcje online (Bayerische Staatsbibliothek, München): <http://nbn-resolving.de/urn/resolver.pl?urn=urn:nbn:de:bvb:12-bsb00064044-6>; IISTC. Copy: Roma N, 70.3.A.51.1

65 Data wydania podawana także jako [1476].

66 Data wydania podawana także jako: [ca 1491–1500]; dostępna reprodukcja online (Universitäts und Landesbibliothek Darmstadt): <http://tudigit.ulb.tu-darmstadt.de/show/inc-ii-419>; IISTC. Copy: London BL, IA.6835.

67 *Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur*, red. A. Kawecka-Gryczowa, t. 1, Wrocław 1970.

68 Notowany także jako: [Johann Besicken and Sigismundus Mayer, 1493] lub [Johann Besicken, ca 1500]; dostępna reprodukcja online (Bayerische Staatsbibliothek, München): <http://nbn-resolving.de/urn/resolver.pl?urn=urn:nbn:de:bvb:12-bsb00064042-6>.

16. Matheolus Perusinus, *De memoria*. Ed: Andreas Boner. [Leipzig: Martin Landsberg, non ante 1495?]⁶⁹.
GW M21631; IBP 3644; ISTC im00363500. Znany z 13 kopii.
17. Matheolus Perusinus, *De memoria*. Add: Plinius: *Historiae naturalis liber XXVIII*, cap. IV ad finem; Gordanus (i.e. Bernardus de Gordonio?): *Documenta pro memoria*; Martialis: *Vita beata ex libro X Epigrammatum*; Aurelius Augustinus, S: *De nociva venere ex libro XIV cap. XVI De civitate Dei*. [Strassburg]: Martin Schott, 12 X 1498⁷⁰.
BSB-Ink M-259; GW M21651; im00364000. Znany z 24 kopii.

Aneks 2

Epigram Andrzeja Bonera z edycji lipskich Martina Landsberga (post 1492, non ante 1495?) oraz Jacoba Thannera 1508.

Hexastichon Andree Boner Landaviensis ad Lectorem

Immemor heu nimis est hominum mens usque caduci,
Corporis et ceca mole grauata tacet.
Vis cadit ingenii, docilis polyhymnia languet,
Ni ferat auxilium casta Minerua suum.
Ergo age nunc tenebras dum riserit apta iuuentus,
Discussias animi dogmata culta petens.

Aneks 3

Dedykacja Andrzeja Bonera do Kaspra z Grunhayn (Caspar de Grunhayn) z edycji lipskich Martina Landsberga (post 1492, non ante 1495?) oraz Jacoba Thannera 1508.

Religioso et venerabili Viro bonarum artium et philosophie magistro apprime docto Caspari de Grunhayn, Andreas Boner Landauiensis S[alutem] D[icit].

Quando multa sunt mortalium capita multos etiam eorundem sensus esse Doctissime vir! et quemque voluptate sua trahi necesse est! quod nec maiores nostri ignorarunt! nec quotidiana rerum omnium probatrix experientia tacet. Sunt ex omni studiosorum virorum numero qui diuinis litteris, sacratissimis canonibus Cesareis

69 Dostępna reprodukcja online (Verteilte digitale Inkunabelbibliothek): <http://inkunabeln.ub.uni-koeln.de/info/im00363500>.

70 Dostępna reprodukcja: mikrofilm: Primary Source Microfilm (imprint Cengage Learning), 1997. *Incunabula: the Printing Revolution in Europe 1455–1500*. Unit 23 – Rhetoric Part II, RH 142.

legibus vigilantissime incumbunt. Sunt qui Galenum ducem sue facultatis expertissimum non dedignantur. Sunt qui ingenuis artibus Aristotelicisque preceptis deditissimam non denegant operam. Sunt qui eloquentie parentem Tullium sibi archetipum habent. Indequo logo dedalos sese fieri gestiunt. Sunt et qui Tespiadum sororum blandissimum cetum sectari, haud minimam sue voluptatis partem, ultro contendunt. Ita in diuersum omnis hominum turba rapitur. Et quod singulis illis, quo voti quisque sui compos fiat, conducibilius excogitari poterit? quam celestem hanc anime vim qua vel visu vel auditu precepta tenemus artificiosis excollere rudimentis naturalibus nonnunquam fouere nutrimentis! nihil profecto mihi in mentem venire poterit. Quo fit venerande vir vt ne ego quidem aliud quicquam fore putaureim quo magis tue obsequeretur voluntati votisque responderem quam si istarum rerum munera tuo dicarem nomini. Accipe id propterea perbellum nec minus commodum Matheoli Perusini (cui non nihil etas nostra debet) de augenda memoria opusculum. Illudque tuis alis consecratum, solertissime, quod potes, defende. Vale et salve Nestoreum superaturus eum tui Andree nunquam immemor.

Aneks 4

Dedykacja dla Jana Wiewiórki z Krakowa z edycji Florian Unglera (Kraków 1530). Matheolus Perusinus, *Tractatus clarissimi philosophi et medici Matheoli Perusini de memoria augenda per regulas et medicinas*, Kraków: Florian Ungler, [post 16 II 1531].

S[tanislaus] M[inor?] C[ollega?] Venerabili ac Ornatissimo Domino Joanni Uiewiorka Cracouiano arcium Magistro et Illustrissimi ac Reuerendissimi domini Episcopi Uuilenensis Secretario amico selectissimo. S[alutem] P[lurimam] D[icit]. Audiui aliquando ex ore tuo, Carissime Magister Joannes, cum vnam altissimam incoheremus arcem, te velle habere in arte memorativa aliquem auctorem, qui docte aliquid hac de re differeret, perciperetque. Non quod illa diuina indigeas arte. Quantum enim ingenio memoriaque valeas, declarauit illa tua prompta accurate responsio, cum vna mecum fascis Magisterij susciperes, in qua te ipsum superasti magnamque de te patribus nostris praestitisti expectationem. Ob quas animi corporisque tui dotes tu iuuenis (gratior est enim pulcro veniens corpore virtus) antiquissimi Socratis nomen tibi demeruisti. Reperi itaque meos inter codicillos libellum Mathaei Perusini natione Itali et ob id tibi credo pergratissimi. Quid enim Itala possint ingenia, in quod semel incubuerint, tu probe nosti, qui tribus annis continuis Romae obuersatus es, cum olim Reuerendissimo Domino Erasmo Uitelio Plocensi Episcopo apud quem eras a secretis et a tabellis. Est etiam Perusinus auctor noster, ex celebri illo Perusio, cui subiacet amenus subseruitque lacus. Et quales quantosque urbs perusium produxerit viros producitque. Tu probe nosti cum ex alijs scriptoribus, tum ex doctissimo Thoma campano, qui brachium bellicosissimum illumque fortissimum virum ex perusio scripsit oriundum. Mitto

itaque tibi, Carissime Magister Joannes, Matheolum, philosopho philosophum, oratori oratorem, theologo theologum. Eos enim omnes Matheollus acutissime in hoc citat opusculo, quod tu oro. Pro nostra amicitia obseruantiaque grato suscipe animo amplectereque libellum tibi dedicatum atque iterum in gimnasio nostro publicatum. Meque comendatum habe, qui tibi cupio ex animo salutem felicitatemque Cracoviae, die Sabbati Octobris vigesima secunda hora fere noctis tertia. Anno M.D.xxx.

Aneks 5

List Andrzeja Bonera do Hermanna von dem Busche z druku *In hoc libro hec continentur. Hermanni Cesaris Stolbergij Epistola ad Buschium. Sebastiani Rottalis In-gelstatensis alia Epistola ad eundem. Epistola alia Andree Fabani Landauiensis ad eundem etc.* [Lipsk: Wolfgang Stöckel, 1504]⁷¹

Andreas Fabanus Landauiensis Hermanno Buschio Salutem.

Salue litteratorum omnium Therpiadumque decus immortale sororum. Inter Sar-mathas ego fatis sic voluentibus vitam ago non duram reuera nec sordidam, sed genialem et (si scribere licet salua pace) Epicuream, cui preter suauiissima colloquia tua ceterorumque, quos Lips ministrabat, humanissimorum virorum iucundas conuersationes deesse conqueror nihil.

Possem aliquotiens molestum illud tedium, quo grauiter afficior, leuare, si copia polonici ideomatis vacuus non essem. Possem itidem frui letis mutisque blandissimarum puellarum ac matronarum colloquijs, sola inscicia loquendi obstat. Et cum inter illitteratos in dies versandum mihi sit, augetur illud instar solitudinis seu exilij malum meum, quod si doctis viris et litterarum amatoribus cohabitare liceret, facile damna hec lingue rependerem. Spero tamen res meas haud multis post diebus in eum statum venturas, quo mihi futura est vita gratior et litterarum otium liberius agere licebit.

Verum qualemcunque viuendi conditionem dij mihi dederint, non ero tui im-memor. Verissime enim ipse mihi persuadeo utramque fortunam te haud secus ac meipsum ferre. Epigrammatibus tuis et precipuis delicijs meis nihil est quod magis cupiam. Fac, obsecro, mi doctissime Hermanne et sedulo cura, ne ego diu-tius eorundem carentia torquear, quod si quid ex promptissima ingenij tui officina preter epigrammata in publicum prodijt, identidem mitte. Hebebis me per deos immortales laudis tui preconem vigilantissimum et absentis quasi presentis mores cognosces melius.

Est Crocauie [!] doctor quidam Siculus, vir plurimorum iudicio probe doctus et

71 Za: J. Ptaśnik, op. cit., s. 132–133.

oratorie poeticesque admodum studiosus, qui litteras humaniores modo profite-
tur et grecanicam litteraturam, cuius non est ignarus, docere constituit. Huius ego
libros aliquos antiquitatis plenos et nitidissimos quidem vidi. Sunt plures etiam
bonarum artium professores, quibus humana hec studia non sordent, illis ego pro
viribus, si aliquid laboris tui expertus fuero, nomen tuum commendabo latissime
ac in Sarmathicis oris immortalitati dicare curabo.

Sed desinendum est, ne barbaram incultamque epistolam prolixitas verborum
plus faciat tedij afferre. Dij te respiciant, nec tamen quiescere sinant, nisi votis
meis responderis et amicitie nostre munus rescribendo firmaueris.

Ex Crocauia [!] quinto idus Junias anni etc. quarti.

ABSTRACT

Matteolo Mattioli (Matheolus Perusinus) and His Mnemotechnic Treatise *De Memoria augenda* in the Polish Context of the Turn of the Sixteenth Century

The main objective of the study is to present a fifteenth-century treatise by Matteolo Mattioli (most often referred to in the literature as Matheolus Perusinus) entitled *De memoria augenda* in the context of the humanist culture at the turn of the sixteenth century in Poland, and the Kraków circles especially. The study introduces the author and discusses the treatise itself, something the Polish literature devoted to the subject has not done in much detail so far (to this end, we draw mainly on the works Regina Lupi, Sabine Heilmann-Seelbach, Helga Hajdu and Mary Carruthers). It then discusses two editions which are strictly related to Polish culture (Leipzig 1495 and 1508 with an epigram and dedication by Andrzej Boner, brother of Jan Boner, as well as Kraków 1531 with a dedication of Jan Wiewiórka). Based on the dedication and a woodcut with the Rola coat of arms present in the book, it was possible to determine the author of the dedication as Stanisław of Łowicz, humanist, doctor of medicine and professor at Kraków University as well as establish a new date for the Kraków edition made by Florian Ungler publishing house. Mattioli's treatise is also put in the context of two other mnemotechnical texts from the early sixteenth century – *Opusculum de arte memorativa* (Kraków, Kasper Hochfeder, 1504) by Jan Szklarek and *Artis memorativae naturalis et artificialis, facilis et verax traditio* by Laurent Fries (Strassburg, Johann Grüninger, 1523).

